

DSİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ SULAMA SUYU YÖNETİMİ UYGULAMALARI

Dr. Metin TÜRKER
DSİ Genel Müdürlüğü

Sayın Başkan, Değerli İzleyiciler, hepimizi saygıyla selamlıyorum. 14 yıl sulama kooperatiflerine hizmet verdikten sonra, şimdi işletme bakımında, başka bir dairede idareci olarak göreve başlamış bulunuyorum. O nedenle ben de zamanı mümkün mertebe çok ekonomik kullanmaya çalışacağım.

Türkiye gibi tarımın ülke ekonomisindeki yerinin önemli olduğu ülkelerde su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi ve ulusal ekonomiye katkılarının artırılması için sulama tesislerinin rasyonel olarak işletilmesi ve sürekliliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla sulama tesislerinin ülke ekonomisine katkılarının artırılması için etkinlik ve verimlilik prensipleri içerisinde işletilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, ülkemizdeki sulama yönetiminde önemli görevler alan DSİ'nin inşa ettiği, işlettiği ve devrettiği sulama tesisleriyle, DSİ ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün müştereken inşa ettiği tesislerin sulama yönetimi uygulamaları hakkında bilgiler verilecektir.

Bilindiği gibi ülkemizde 95 milyar metreküp yerüstü suyu, 14 milyar metreküp yer altı suyu miktarı ve 3 milyar metreküp de komşu ülkelerden gelen suyla birlikte kullanılabilir su potansiyelimiz, 2002 verilerine göre 112 milyar metreküp olarak hesaplanmaktadır.

Toprak potansiyeli açısından değerlendirdiğimizde de, yüzde 11'in ekonomik olarak sulanabilir olduğu ve bunun da 8.5 milyon hektara tekabül ettiği düşünülmektedir.

Su kaynakları kullanımını değerlendirdiğimizde, dünyadaki gelişmelere bağlı olarak, dünyada da 50 ile 80 arasında değişmekte, ülkemizde de sulamaya tahsisi açısından değerlendirdiğimizde, sulamada kullanılan su miktarı açısından değerlendirdiğimizde, 2002 yılı verisi olarak yüzde 74'ünün sulamada kullanıldığı hesaplanmıştır. Sektörler olarak dağılımı incelediğimizde, 40 milyar metreküp suyun yüzde 15'i içmede kullanılmakta, yüzde 11'i sanayide, yüzde 74'ü de sulamada kullanılmaktadır.

Sulamaya yönetimiyle ilgili kuruluşları incelediğimizde, en önemli kuruluşların başında DSİ ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü gelmektedir.

DSİ uygulamalarını iki grupta değerlendirmek gerekmektedir. Birisi, DSİ'nin kendisinin inşa ettiği ve sulamaya açtığı tesislerdeki uygulama, ikincisi Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'yle işbirliği halindeki tesislerde görülen uygulama.

DSİ'de işletmeye açılan tesislerde sulama yönetimini incelediğimiz zaman, DSİ tarafından işletmeye açılan alanlarda işletme ve bakım, ya devlet işletmesi tarafından yapılmakta veya faydalananların kurdukları sulama kooperatifleri ve sulama birlikleri tarafından üstlenilmektedir. Ayrıca bir belde veya köy arazilerine hizmet eden tesislerin sorumluluğu da belediye ve köy tüzel kişilikleri tarafından üstlenilmektedir.

DSİ'ce işletmeye açılan sulama alanlarını incelediğimiz zaman, bir milyon sadece kendisinin değerleri itibariyle ortak olarak açılan düşünmediğimiz zaman, 1 milyon 957 bin hektarlık sulamaya açılan alanın yüzde 86'lık kısmının devredildiği, yüzde 12'sinin de halen DSİ işletmesi şeklinde işletildiğini görmekteyiz.

DSİ uygulamalarında, devir çalışmalarında söz konusu olarak ele alınan yasalardan bazıları olarak, Anayasanın 127. maddesi, Medeni Kanun, 6200 sayılı kanunun 2/k maddesi, 1580 sayılı Belediyeler Kanunu, 442 sayılı Köy Kanunu ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu gibi kanunları sayabiliriz.

Son yıllarda ülke kaynaklarındaki daralma nedeniyle sulama tesislerinin işletme ve bakımı için bütçe ve diğer imkanlardaki azalmalar, dünyadaki gelişmeler, sulama tesislerinin işletme, bakım ve yönetim sorumluluğu açısından tekrar gözden geçirilmesi ihtiyacını doğurmuştur.

Sonuç olarak, işletme ve bakım açısından devletin işletme ve bakım giderlerinin azaltılması, çiftçi katılımıyla yerinden yönetim ve özdenetimin sağlanması gayesiyle büyük ölçekli sulama tesislerinin çeşitli organizasyonlara devredilmesi, 93 yılından itibaren hız kazanmıştır.

Devredilen tesislerin yıllara göre gelişimini izlediğimizde; 1993 yılında yüzde 4.7 gibi bir oran olurken, 2002 yılı verilerine göre yüzde 87'lere ulaşmıştır. Bunun grafikteki görünümünü izlediğinizde zaman çok daha net bir şekilde görülmektedir. 94 yılında 267 binlik alan, 95 yılında 978 bin hektara çıkmıştır.

Devredilen sulamaların kurum ve örgütlere göre dağılımını incelediğimizde; sulama birlikleri hem adet olarak, hem de sulamaya açılan alan itibariyle önemli pay almaktadır. Adette yüzde 43, alanda yüzde 92'lik bir pay alırken, köy tüzel kişiliği, belediye ve diğerleri çok küçük rakamlar düzeyinde kalmıştır.

Sulama tesislerinin devredildikten sonra sulama oranları, tahakkuk, tahsilat oranları büyüme göstermiş, işletme ekonomisi gibi devlete olan yüklerde önemli faydalar sağlamıştır. Devlet tarafından işletilirken yüzde 35 civarındaki tahsilat oranları devirden sonra 90'lara ulaşmıştır.

Ancak önemi itibariyle özellikle sulama birliklerinde üst örgütlenmenin sağlanması ve daha etkin hizmet üretmek amacıyla mevzuat eksikliklerinin giderilmesi, yeni yatırımlara çiftçi katılımlarının daha etkin olarak sağlanması, sulama tesislerinin modernizasyonu, makine parklarının oluşturulması ve ortak makine kullanımlarının geliştirilmesi, tarla işi geliştirme hizmetlerinin yapılması, kaliteli personelin istihdamı, personelin ve sulayıcıların eğitilmesinde sürekliliğinin sağlanması önem taşımaktadır. Bu nedenle ülkemizde devlet tarafından inşa edilerek devredilen tesislerde kooperatif ve birliklerin istikrarlı hizmet verebilmesini sağlamak amacıyla "Sulama Yönetimi ve Yatırımlarında Katılımcı Özelleştirme Projesi" adı altında Dünya Bankası'ndan 20 milyon dolarlık bir kredi sağlanmıştır. 27 Şubat 1998 tarihinde yürürlüğe giren kredi anlaşması, 4 ayrı programdan oluşmaktadır. Bunlar; işletme, bakım, ekipman programında su kullanıcı örgütlerinin satın aldıkları işletme ve bakım ekipmanı mahiyetleri için yüzde 45'lere ulaşan oranda hibe desteği verilmiştir. Kurumsal güçlendirme programında eğitim desteği verilmiştir. Pilot damla yağmurlama programında, modern sulama şebekelerinin tesisi teşvik edilmesi öngörülmüştür. Pilot sulama rehabilitasyonu programında örnek çalışmalar desteklenmiştir.

Buraya kadar anlattıklarımız, DSİ'nin sadece kendisi tarafından inşa edildiği ve işletmeye açıldığı alanlarla ilgili uygulamadır. Şu andan itibaren anlatacağımız, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'yle işbirliği halinde yapılan tesislerdeki sulama yönetimiyle ilgili olacaktır, özellikle de yer altı suyu sulama kooperatifleri hakkında.

Ülkemizde sulama yönetimi uygulamalarından biri de, özelliği itibariyle DSİ ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün işbirliğiyle 167 sayılı yasaya göre yapılan yer altı suyu sulama tesisleriyle ilgilidir. Bu sulama tesisleri için yatırım, ön sözleşme imzalandıktan sonra gerçekleştirilmekte ve tesisin işletilmesi 1163 sayılı yasaya göre kurulan sulama kooperatifleri tarafından yapılmaktadır.

Yatırım hizmetleri, ya da sulama kooperatiflerine ait yatırım hizmetleri, DSİ Genel Müdürlüğü ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (mülga Topraksu Genel Müdürlüğü) arasında 1966 yılında imzalanan ve 1973 yılında da yenilenen protokol esaslarına göre yürütülmektedir. Sulama kooperatifleri için DSİ Genel Müdürlüğü tarafından inşa edilen ve geri ödeme kapsamında bulunan yatırım kalemleri; sondaj kuyularının açılması, elektrifikasyon tesislerinin inşası, motopomp barakalarının ve pompaların tahsisleriyle montajlarıdır.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü yatırımları ise; toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetleriyle, sulama şebekesi yatırımlarıdır. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılan yatırımlar, geri ödeme kapsamı dışında tutulmuştur.

Sulama kooperatifleri için tesis edilen pompaj tesisleriyle ilgili olarak farklı aşamada iki çeşit sözleşme imzalanmaktadır. Bunlardan birisi, yatırıma başlamadan önce imzalanan ön sözleşme, ikincisi yatırımın tamamlanmasından sonra imzalanan kati devir sözleşmesi. Ön sözleşme, DSİ ile yer altı suyu pompaj tesisinin inşaatına başlamadan önce sulama kooperatifiyle yapılan bir anlaşma. Bunda amaç, devlet tarafından yapılacak olan yatırımın işletme bakım ve onarımlarının kooperatiflerce üstlenilmesi sağlanmasıdır. Aynı zamanda keşif bedeli üzerinden yapılan bu sözleşme, tesisin hizmete girmesi halinde kooperatif tarafından devir alınacağına bir taahhüdü olmaktadır. Bu sözleşme, kooperatifler tarafından imzalanmadıkça yatırıma başlanmaz. Kati devir sözleşmesiyle, tesisin işletmeye alınmasından sonra, çalışır hale geldikten sonraki işletilmesi, bakım ve onarımlarının kooperatif tarafından üstlenilmesini sağlamak amacıyla yapılan kati devir sözleşmesidir.

Sulama kooperatifleriyle ilgili uygulanan süreç iki aşamadan oluşmaktadır. Birincisi, yatırım süreci. İkincisi, işletme süreci. Genel olarak etüt, kooperatif, planlama ve projelendirme çalışmalarından sonra ön sözleşmenin imzalanmasından sonra birinci yıl kuyuların açılması, ikinci yıl elektrifikasyon projesi inşası ve motopompların alımı. Üçüncü yıl da pompa montajı ve sulama şebekesinin inşası olmakta ve yatırımlar üç ila altı yıl arasında uzayabilmektedir.

Kati devirden sonra geri ödemeye esas olan tesisler ise DSİ Genel Müdürlüğü yatırımları olup, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından inşa edilen sulama şebekesiyle tarla içi geliştirme hizmetleri, geri ödeme kapsamı dışında tutulmaktadır. Yer altı suyu pompaj tesislerinde geri ödeme süreleri ilk üç yılı ödemesiz, 12 yılı eşit taksitler halinde olmak üzere toplam 15 yıldır. Söz konusu kati devir sözleşmesinin imzalanmasıyla pompaj tesislerinin mülkiyet hakkı, geri ödemenin bitimine kadar devlette kalmak şartıyla, kullanma hakkı sulama kooperatifine geçmektedir. Yer altı suyu pompaj tesislerini devir alan sulama kooperatifleri, tesislerin işletilmesi, bakım ve onarım hizmetlerini de üstlenmiş bulunmaktadır. Bu hizmetlerin yerine getirilmesi, kooperatif ana sözleşmesi ve DSİ Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Yer Altı Suları Sulama Tesislerine Ait İşletme, Bakım ve Onarım Talimatı esaslarına göre yürütülmektedir.

Sulama kooperatiflerinin gelişimini incelediğimizde; 2002 yılında 1087 adet sulama kooperatifiyle, 9263 yer altı suyu işletme kuyusuyla, 382 bin hektar alan arazi sulanmaktadır. Bunları, toplam yer altı suyu sulamalarıyla değerlendirdiğimizde, 476.640 hektar yer altı suyu sulama içerisinde 382 bin hektarı, sulama kooperatifleri tarafından sulanmaktadır. Yer altı suyu sulamaları ise, DSİ Genel Müdürlüğü tarafından sulanan alanların yaklaşık yüzde 19'una tekabül etmektedir. Yer altı suyu sulamalarının dağılımını da incelediğimizde; yüzde 81 oranında sulama kooperatifleri almaktadır. Devredilen tesislerin gelişimini incelediğimizde; 2002 verileriyle, 382 bin hektar arazi işletmeye açılırken, sulama alanı devredilen miktar yüzde 88 oranındadır ve 338 bin hektardır.

Sulama kooperatifleriyle ilgili önemli bir gelişme, üst örgütlenmesini tamamlamış olmalarıdır. Birim sulama kooperatifleri ki, 2472 adet birim sulama kooperatifi 81 ilde üst örgütlerini kurarak, sulama kooperatifleri birliklerini oluşturarak, 27 adet birlik oluşturulmuş ve Ankara'da olmak üzere de Genel Merkezi, Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği şeklindeki örgütlenmesinin önemli bir kısmını tamamlamış bulunmaktadır.

Son olarak, DSİ tarafından inşa edilen tesislerin, faydalananların kurdukları örgütlere devrine de devam edilmektedir. Devredilen sulama tesisleri nicelik ve nitelik açısından değerlendirildiğinde, en önemli payı sulama birlikleri almakta, bunu sulama kooperatifleri izlemektedir. Bir sulama tesisi ne kadar mükemmel inşa edilirse edilsin, beklenen faydaların elde edilmesi, bakım, onarımlarının zamanında, eksiksiz olarak yapılması ve tesislerin rasyonel olarak işletilmesiyle mümkündür.

Mevzuatlarla ilgili sorunların giderilmesi, tesislerin daha verimli olarak işletilmesini sağlayacaktır. Su tasarrufu sağlayacak her türlü girişim desteklenmelidir. Tarımsal

işletmelerin, işletme arazilerinin çok parçalı ve küçük olması, su dağıtım planlarının hazırlanmasında ve uygulanmasında gklere neden olmaktadır, bu sebeple toplulaştırma çalışmalarına hız verilmelidir.

Verimlilik artışı için çiftçilerin eğitimi için ilgili kuruluşların koordinasyonu sağlanmalıdır. Pompaj sulamalarında, elektrik ücretleri sulama kooperatifi ve sulama birliklerinin ödeme gücünü zorlamakta, bu yüzden bakım, onarım hizmetleri yeterli düzeyde yapılamamaktadır. Tarımsal sulamada kullanılan elektrik ücretleri, makul düzeylerde tutulmalıdır.

Sulama işletmeciliği yönetiminde kullanılan der kriteri, kirleten der prensibi geçerli olmalıdır. Sulama kooperatifi ve birliklerinin, sulama işletmeciliği açısından izlenmesi ve denetlenmesi sağlanmalıdır. Sulama kooperatifi ve birlikleri için veri bankası ve sulama yönetimi oluşturulmalıdır.

Teřekkür ederim.